

דורותם ערב

א. סופר

לכך ייתכנו כמה אפשרויות:

- חתימת ההסכם מלכתחילה היתה תכסיס מדיני מחוכם, שמטרתו להגדיל את מרחב תמרונה של המדיניות המצרית — אשר דומה, שלקראת סוף 1965 הושמה בעניבת חנק.
- מצרים ניסתה בכנות להביא להידברות בין הניצים — המלוכנים והרפובליקנים — אך נסיון זה נכשל ב"ועידת חרצ".

● התפתחויות מדיניות הביאו את ההנהגה המצרית להעריך מחדש את משמעותו של ההסכם לגביה (הצהרת הפינוי הבריטית; הפעילות האיסלאמית האינטנסיבית של פייצל; הקלה בבעיות המיידיות שלחצו על מצרים: שיפורי-מה במצב הכלכלי, דיכוי האופוזיציה הפנימית, וסילוק החשש לאבדן יוקרה ביחסים הבינ-ערביים). כן אין זה מן הנמנע, שבשלב מסוים גם לחץ הפיקוד המצרי הגבוה מנע את הגשמת ההסכם. פיקוד זה אולי ראה בפינוי מתימן הודאה בכשלון, מה שאינו תואם את הטענה, כי צבא מצרים הוא "הכוח החזק במזרח-התיכון".

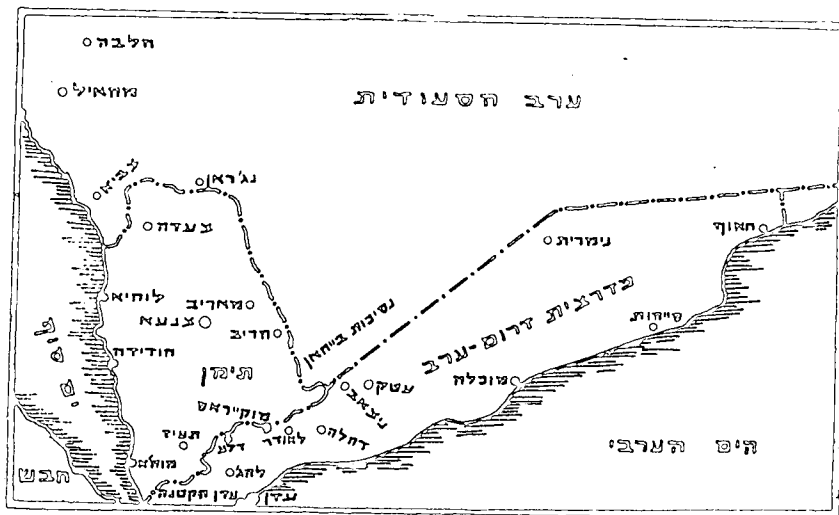
האפשרות הראשונה לאי הגשמת ההסכם היא הפחות סבירה,

נראה, כי עתידה דרום-ערב להיות בתקופה הקרובה במה להתרחשות דרמטית. שתי עובדות עיקריות עשויות לגרום להתרחשויות אלה: הצהרת בריטניה על פינוי כוחותיה מעדן ב-1968 — ואי-הגשמתו של הסכם ג'דה, שפירושו המשך-קיומו של המאחז המצרי בתימן.

במאמר זה נעמוד על תפקידו המכריע של הצבא המצרי באיזור ועל מדיניותה התימנית של מצרים מאז "הסכם ג'דה", נדון בעמדה הסעודית ונסקור את המתרחש כיום בתוך הפרד-רציה ואת עניינין של המעצמות במתרחש באיזור.

המדיניות המצרית בתימן לקראת 1967

הסכם ג'דה נחתם ב-24 באוגוסט 1965. שלא כנסינות-תיווך קודמים, עורר תקוות, כי הפעם יושם קץ לסכסוך המזוין, שכמעט נעשה עובדה של קבע עמה כבר הסכימו. מעניין-אם כן, לעמוד על המניעים שהביאו להפרתו של הסכם זה, ושעשו כיום את שאלת הגשמתו של ההסכם שאלה אקדמית גרידא ואת ההסכם עצמו — מסמך ארכיוני.

מפת דרום-ערב

מצרים להיבנות מקרנותיה של כוויית במחיר העלאת יוקרתה המדינית. אך גם פירותיו של תיווך זה אפסיות כמעט. רק לאחר שורה ארוכה של שיחות מייגעות וביקורים תכופים (מרס-אוגוסט) בסעודיה ובמצרים הצליחה כוויית להפגיש את נציגיהם האישיים של עבד-אנאצר ופיצל לשם החלפת דעות על הצעות כוויית. בהצעות תיווך אלה נכללו הנקודות הבאות: פינוי הצבא המצרי תוך תקופה מנימלית מוסכמת; הקמת ממשלה זמנית בתימן בהרכב של $\frac{2}{3}$ לרפובליקנים ו- $\frac{1}{3}$ למלוכנים; הצבת כוח בין-ערבי שישמור, לאחר הפינוי, על גבול תימן-סעודיה ויפקח על משאליהם שיקבע את המשטר.

בתום יומיים של דיונים לא ריכך שום צד את עמדתו. מצרים טענה להמשך המשטר הרפובליקני; סעודיה — לפינוי הצבא המצרי בטרם ייעשה כל צעד אחר. מאז נסיון התיווך הזה לא ידוע על נסיגות-הידברות נוספים.

● אסטרטגית „הנשימה הארוכה“. ב-22 במרס 1966 בישר עבד-אנאצר, כי הצבא המצרי אימץ לעצמו אסטרטגיה חדשה בתימן (שתכליתה להגן על המשך קיומה של הרפובליקה), וכי מצרים תפנה כוחותיה מחלקים של צפון תימן. קשה לקבל את הטיעון, כי נסיגה מצפון תימן היא הדרך הטובה לשמור על קיום המשטר הרפובליקני. מן הסתם נועד צעד זה לשרת אינטרסים מצריים. אמנם יישומה של אסטרטגיה זו הביא למצרים כמה יתרונות בולטים:

א. חוסלו מוצבים מבודדים שהיו מטרה נוחה לפעילותם של המלוכנים — תוך התבססות על מערך מסיבי הרבה יותר סביב צנעא-חודידה.

ב. הנסיגה מחלקיה הצפוניים של תימן סייעה לריכוזו של חיל-המשלוח המצרי סמוך לגבולות הפרציה. כמעט ודאי, שעתוי ההודעה על האסטרטגיה החדשה לא היה מקרי, שכן היא פורסמה חודש ימים בלבד לאחר ההצהרה הבריטית על פינוי עדן ב-1968.

ג. החזרת סלאל (שנעשתה בניגוד לדעת מרבית האוכלוסיה,

וקשה למצוא לה סימוכין. מאז חתימת ההסכם, ולפחות עד פברואר 1966, היו ההכרזות המצריות אופטימיות, והדגישו את הליכתה הבטוחה של מצרים לקראת הגשמת ההסכם.

יתרה מזו — צינורות התעמולה המצריים שקדו להדגיש, כי למעשה הושלמה משימת הצבא המצרי בתימן, וכי המשיך טר החדש בוסס ולא יודק עוד ל„נוכח חות“ המצרית. תגובותיה של סעודיה אז תאמו את האופטימיות המצרית הזו; לא הושמעה ביקורת נגד מצרים ולא הוטל ספק ברצונם הטוב לממש את סעיפי ההסכם.

האפשרות השניה היא הגירסה המצרית הרשמית, המושמעת מאז פברואר 1966,

והמנסה לקשור את הגשמת ההסכם בכך, שוועידת חרצ' לא הצליחה לכונן ממשלת-מעבר בעלת צביון רפובליקני. גירסה זו נסתרת על-ידי סעיפי ההסכם עצמו, שקבע במפורש, כי תפקיד הוועידה לקבוע את צורת השלטון אך לא את אופי המשטר. דבר זה הושאר להכרעתו הבלעדית של העם התימני, בבחירות הכלליות שנועדו להיערך בנובמבר 1966. כיום, יותר משנה לאחר חתימת ההסכם ובתוקף ההתרחשויות מאז, נראית האפשרות השלישית סבירה ביותר. ההנחה שהיא מתבססת עליה הינה נכונה, וההתכחשות להסכם תוכיח. נשאלת השאלה: אילו מטרות חדשות הוצבו לחיל-המשלוח המצרי, המוסיף לקיים מאחזו בתימן?

מגמותיה של המדיניות המצרית החדשה בתימן

חתימת הסכם גידה היתה, כאמור, הדאה בכשלוננו של חיל-המשלוח המצרי. מסקנה זו חייבה את פינוי הצבא המצרי. אך הפינוי לא נעשה. מדוע? 16 החודשים שעברו מאז חתימת ההסכם מאפשרים ראיה והערכה כמעט-היסטוריות לגבי כוונות המצרים. בתקופה זו בלטו שלוש התרחשויות, שהבנת רקען עשויה להבהיר את יעדיה של המדיניות המצרית החדשה, ואלה הן:

● כשלון מאמצי התיווך. בעקבות הקפאון בשיחות בין סעודיה למצרים, נעשו נסיונות לתיווך כמעט על-ידי כל מדינות ערב. נסיונות אלה נתקלו בנוקשות מצרית בלתי רגילה (שלא כעמדתה שעה שחתמה על הסכם גידה). דרי-שותיה לא יכלו להתקבל על דעת סעודיה, כי הן לא תאמו כלל את רוח ההסכם. עבד-אנאצר אף לא הסתיר, בנאומו ב-22 בפברואר, כי מצרים הפרה למעשה התחייבותה להגשים את ההסכם. פירושיו של השליט המצרי להסכם בנאומו זה היו בחינת תנאים חדשים, שנקבעו על-ידו.

קיצורו של דבר: מאמצי התיווך שנעשו הועילו יותר ליוקרתה של הארץ הרוצה לתווך מאשר לפתרון הסכסוך. יוצא מכלל זה התיווך מצד כוויית — כנראה בשל רצון

העבודה השעונית

מבין המדינות המעורבות ישירות בסכסוך תימן, נראה כי עמדתה של סעודיה היא הבלתי נהירה מכולן. לכאורה, ברורה הערכתה המצב הסעודית לגבי נוכחות הצבא המצרי בתימן ולגבי חלקו בהתרחשויות הצפויות ב-1968. הסעודים מעריכים, כי נוכחות צבאית מצרית בתימן פירושה סיכון האינטרסים החיוניים של סעודיה — וסכנה בכוח למשטר המלוכני הסעודי. יתרה מזו — הגברת ההשפעה המצרית בפדרציה תערער את יתר המשטרים המסורתיים שבאיזור. לטווח ארוך — פירוש הדבר העברת חצי-האי כולו תחת

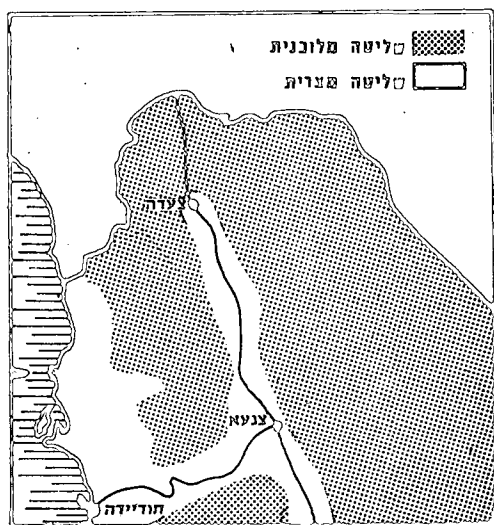
ובכלל זה השבטים החשובים) לוותה פעולות דיכוי ללא רחם של המתנגדים, שעשו את המצרים לשליטים הישירים של תימן. באוקטובר 1966 הוקמה „מועצת ההגנה הלאומית“; ובמוסד זה (הגוף השלטוני העליון בתימן) יושב לא אחר מאשר מפקד הכוח המצרי בתימן. אמנם ניהול ענייני תימן על-ידי המצרים אינו חדש: אך בעבר הקפידו המצרים, כי תהיה לעובדה זו כסות כלשהי. מדוע מוכנים המצרים להופיע ככובשים זרים? לוא היתה המשכיותו של המשטר הרפובליקני קני בתימן התנאי היחיד להגשמת הסכם ג'דה, אי אפשר היה להסביר את מדיניות הדיכוי בה נקטו המצרים, כי באותה עת דווקא הסתמנה התפתחות לקראת התגשמות תנאי זה. נראו ניצני שיתוף הפעולה בין הממשלה הקודמת בראשותו של אל-עמרי, לבין הפורשים מן המחנה הרפובליקני והמלוכנים. אמנם התפתחות זו עשויה היתה להביא להקמתו של שלטון יותר עצמאי, בעל זיקה פחות הדוקה למצרים — אך אין ספק, כי אופיו הרפובליקני היה ממשיך להתקיים. אבל מצרים חששה שכל שינוי, לוא גם קטן, יערער את שליטתה המוחלטת בתימן וישבש את תכניותיה לעתיד. על כן העדיפה להציב ככלב שמירה את נאמנה, סלא, שישגיח על הנעשה. זאת — אפילו במחיר התנגשות נחרצת עם נאמניה לשעבר, תוך דיכוי חסרת-קדים של יסודות אופוזיציוניים והוצאה להורג בהמון.

שלושה גורמים אלה — פניית-עורף להסכם ג'דה וחוסר נכונות לכל הסדר חדש ברוח זו; ריכוז הכוח המצרי באיזור הקרוב לגבול הפדרציה; וכפיית שלטון ישיר ודיכוי האר-פוזיציה — מוכיחים כי יעדו הבא של הצבא המצרי בתימן הוא הפדרציה.

גם דברי ההנהגה המצרית והתעמולה מעידים בבירור על מגמת מצרים בדרום ערב ועל התפקיד שהועד שם לצבא המצרי. כבר ב-22 בפברואר 1966 קבע עבד-אנאצר בנאומ, כי „אחת מתוצאות המהפכה התימנית היא, שלבריטניה לא היתה ברירה אלא להעניק עצמאות לעדן ולדרום הכבוש. העם הערבי בדרום הכבוש הנאבק לעצמאות לא יכול היה לקבל סיוע לולא נמצאו הכוחות הערביים בתימן... בריטניה החליטה להעניק עצמאות ב-1968. אנו נשב שם עד אחרי 1968“. קטע אחר שבו הדגשים דומים מצאנו במאמרו השבועי של חסניין הייכל מן ה-6 במאי 1966, בו הוא מנתח משמר עותה של האסטרטגיה החדשה: „דבר זה (השאת הצבא המצרי בתימן) לא רק יחזק את המהפכה התימנית. עצם הנוכחות המצרית שם הוא אמצעי לחץ על הכובש הבריטי בדרום לפינוי האיזור. הנוכחות הצבאית המצרית בחצי-האי בשלב העתיד לבוא הוא דבר רב-משמעות, וביחוד מנקודת-ראותה של התנועה הערבית המהפכנית“. ופרשנות ברדיו קהיר הטעימה, שנוכחות הצבא המצרי היא מקור הקרנה מהפכנית לעבר כל תנועות השחרור בעדן, בדרום הכבוש ובסעודיה.

בראיון שהעניק עבד-אנאצר לכתב בריטי אמר השליט המצרי, כי אם תתערב מצרים בפדרציה לאחר הפינוי הבריטי, תהיה זו „שטות“.

על סמך העובדות דומה, כי רחוקה הכחשתו מלשקף את האמת.

מפה של צפון תימן, שנרשמה לפי הידיעות שהביא עמו בריטי, שביקר אצל הכוחות המלוכניים בתימן, בשלהי 1966.

מרות מצרים. לפיכך, היתה סעודיה צריכה לחדש את הקרבות. משנסתבר לה כי מצרים מתכששת להתחייבויותיה על-פי הסכם ג'דה, אך סעודיה מעדיפה להוסיף ולהפגין עמדה מתונה, משאירה פתח למגעים עם מצרים ואינה פוסחת על הצעת-תיווך ערבית איזו שהיא. במקום לחימה היא חותמת על עסקות רכש ומבקשת חידוש ערבויות להגנתה. האם תואמת עמדתה זו את האינטרסים שלה? הרי כפיית התאפקות זו שכולה להביא בעתיד להפסקת השלטון המלוכני.

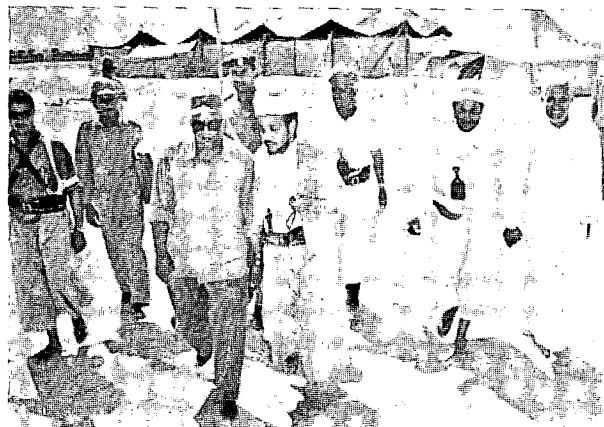
דומה, כי עמדת סעודיה מורכבת ממספר גורמים ומוכתבת על-ידם:

* לחץ חיצוני: סעודיה מקיימת עם ארצות-הברית קשרים הדוקים. ארצות-הברית נאותה, בתקופת קנדי, לערוב לגבור-לותיה — והשנה, נוכח אימו של עבד-אנאצר חידשה ערובותיה. על רצונה בשקט בתימן הכריז שוב ובבירור הנשיא ג'ונסון, סמוך לביקורו של המלך פייצל. הובהר לפייצל, כי הערובות אינן הכשר לחידוש הקרבות; וייתכן שהחתמה על עסקת הנשק הגדולה נועדה להפיג את חששותיו של פייצל, שמא יתמשו איומי השליט המצרי.

★ עסקת הנשק האמריקאית: לא מן הנמנע, כי בעקבות עסקת הנשק האמריקאית הגיעו גם הסעודים לדעה, שבזירת תימן פועל הזמן לטובתם. האופוזיציה למצרים בתוך תימן הולכת וגדלה, וסיכוייו של עבדא-נאצר להשיג יוקרה על-ידי התערבות ב-1968 בפדרציה אינם גדולים.

★ ביצוע האסטרטגיה של „הנשימה הארוכה”. פיגוי חלקיה הצפוניים של תימן ודאי הרחיק, לפחות מבחינה פסיכולוגית, את האיום המצרי מן השטחים הסעודיים — וסביר, כי זה גורם ממתן בשיקוליה של סעודיה.

★ אופוזיציה פנימית. הרושם הוא, כי אין לפיצל תמיכה מלאה בארצו, וכי קיימת אופוזיציה השואפת לרפורמות. ייתכן שפיצל חושש, כי חידוש הקרבות בתימן יתן קלף בידי האופוזיציה. בכל זאת, נראה כי סעודיה מוסיפה לעבוד בדרכים „שקטות” לחיזוק היסודות הנאמנים עליה בתימן ובפדרציה. מהאשמות שבפיגורמים תימניים מתברר, כי סעודיה ניצלה את נציגה בוועדת הפיקוח כדי להבריח לתימן זהב ונשק ולחלקם בין השבטים. גם במשפטים שבעקבותיהם הוצאו להורג 14 איש נחשפה העובדה, כי קיים סיוע סעודי מקיף לגורמים שונים בתימן (כולל, כנראה, חלק לא-מבוטל מחבורתו של אל-עמרי). במגמה כפולה: לקרב את הרפובליקנים לנקודת השקפתה של סעודיה — ולקומם חלקים מהם נגד הנוכחות המצרית בתימן.

בועידת השלום בחרצ'

האינטרסים של מצרים בפדרציה של דרום-ערב

במצב מדיני נוח זה (מצד אחד אין סעודיה נוטה לחדש את הקרבות, ומצד שני — הוודאות שב-1968 ייעלם כוח מרכזי מהפדרציה) מתכננת מצרים צעדיה. מה תפקי מהתערבות עתידה בפדרציה? דומה, כי המניע הראשון במעלה הוא הרצון לכפר על תבוסת כוחותיה בזירה התימנית על-ידי נצחון קל ובלתי מפוקפק שישכיח או לפחות ימתן את רגשי הקכול והאכזבה שפשו בחילה-משלוח המצרי מאז 1962.

לצד אינטרס מרכזי זה יש אינטרסים נוספים:

● פטולה נגד סעודיה: מצרים אינה יכולה למחול לסעודיה על תרומתה לשלון הצבא המצרי. משהחלה פעילותו „האי-לאומית” של פייצל, חדלה תימן מהיות נקודת המאבק היחידה עם סעודיה. ההתמודדות היא על דמותו של חצי-האי ערב

כולו. לפי שעה, יש סיבות המונעות את מצרים מלפעול במישרין נגד סעודיה (אחת החשובות בסיבות: ערובות ההגנה של ארה"ב), ועבדא-נאצר מעדיף לפעול בדרך עקיפה. ביסוס מאחז בפדרציה של דרום-ערב יאפשר לו לאיים על אינטרסים מסורתיים של סעודיה בחצי-האי ערב — ובהמשך אף לאיים על קיום השלטון הסעודי.

● תמרון במדיניות. מאז ומתמיד נהג עבדא-נאצר לתמרן במדיניות בין מזרח למערב. שליטה בצומת אסטרטגי ראשון-במעלה נותנת בידי קלף-מיקוח כלפי שני הגושים.

● הרחבת ההשפעה. בקלות יחסית תתאפשר הרחבת ההשפעה המצרית לחבלים המזרחיים של דרום-ערב, ואף לנסיי כויות המפרץ הפרסי — בתוקף ההערכה, כי בסופו של דבר יפנו הבריטים כוחותיהם גם מאזורים וממקומות אלה.

● צידוק אידיאולוגי. ייתן הכשר להישארות חילה-משלוח בתימן בעיני העם המצרי. המגלה סימנים לאי שביעות רצון מהמאמצים הכספיים, המוצאים לא על הישגים מדיניים וצבאיים, אלא על כשלונות ותבוסות.

הכוחות הפועלים בפדרציה

מאז תחילת 1966 ניכר גיבוש בכוחות המדיניים הפועלים בפדרציה: מצד אחד ממשלת הפדרציה, ומצד שני „פ.ל.ו.ס.י.” (F.L.O.S.Y.), המייצגת את היסודות הלאומניים, ושמהחוריה גיבוי מצרי מלא. ממשלת הפדרציה הצליחה (בעיקר מאז תחילת השנה) להופיע באיצטלה לאומנית, על-ידי שאימצה לעצמה את מטרותיה הלאומניות של „פ.ל.ו.ס.י.”, אף נקטה בפועל כמה צעדים למימוש. עם הסכמתה של בריטניה לשיגורה של ועדה מטעם ה-”או”מ לדרום-ערב, ניתן היה להצביע על התקדמות ניכרת לקראת מילוי דרישותיהם של היסודות הלאומניים. על-ידי כך רוקנו במידה מסוימת מתוכנן תביעור-תיה של האופוזיציה. לעומת-זאת נתגלו בקיעים בתוך „פ.ל.ו.ס.י.”, המעידים על חוסר גיבוש וחילוקי דעות בשאלת דרכי המאבק ומטרת המאבק. חילוקי דעות אלה התפתחו בשלבים יותר מאוחרים למאבק גלוי בין הכוחות השונים המרכיבים את „פ.ל.ו.ס.י.”. סכסכנות פנימית זו פוגעת, כפי הנראה, ביוקרתה של „פ.ל.ו.ס.י.” בתוך הפדרציה. אחת העדויות לכך היא כשלונה בנסיון להמשיך בהטלת מרותה על נציגיה של עדן במועצה הפדרלית. יש לזכור גם, כי מאז הקמתה, נמצאים מנהיגי „פ.ל.ו.ס.י.” מחוץ לגבולות הפדרציה, ואילו מוסדות השלטון מצויים בידיהם של נציגי הנסיכויות. עובדה זו מעניקה יתרון ברור בידיה של ממשלת הפדרציה, מה גם שסמכויותיה עתידות להתרחב עוד הרבה לאחר הפיגוי הבריטי. יש להניח, כי מרותה של ממשלת הפדרציה על הנסיכויות לא תתערער. יש סימנים המוכיחים, כי המאבק ב-1968 יתרכז סביב השליטה על עדן, שכן עדן היא מעוזה של האופוזיציה הלאומנית, הנתמכת על-ידי האיגודים המקצועיים. גובר החשש, כי במאבק שיתפתח בין הלאומנים בעדן לבין הכוח המסורתי של הנסיכויות עלולים הלאומנים, שירגישו בחולשת עמדתם, להסתייע בכוח מצרי שייקרא לעזרה.

יש קשיים שיכולים להכשיל התערבות מצרית. העיקריים הם:

- * הנסיכיות: את עדן מקיפות 17 נסיכויות, המהוות חץ בין גבול תימן לבין עדן. בנסיכויות אלה קיים שלטון שבטי מסורתי, שהינו שמרני מטבעו. קרוב לוודאי, כי נסיכויות אלה יתנגדו התנגדות אלימה לנסיין פלישה מצרי שיביא בכנפיו את בשורת המהפכה.

- * התנאים הטופוגרפיים: צבא מצרי שיצטרך לפלוש לשטח חים אלה חייב לקחת בחשבון תנאי שטח קשים. האיזור הוא הררי וחסר דרכי גישה נוחות, החיוניות לניידותו של צבא מודרני. תנאים טופוגרפיים אלה מאפשרים לחסום בנקל את המעברים המעטים שישנם.

- * צבא הפדרציה: בצבא זה כיום 5 אלפים איש, והוא עתיד להיות מוכפל. כן יוקמו גרעינים של יחידות תותחנים, יחידות חיל-אוויר ומשמר חופים. לצבא זה צורך המשמר הפדרלי, שעסק עד כה בתפקידי שיטור פנימיים בנסיכויות. האם צבא זה, על אף כושרו הטוב, יוכל להחזיק מעמד זמן רב מול צבא, כצבא המצרי, העולה עליו במספר ובציוד מודרני? עם זאת מתקבל יותר על הדעת, כי צבא הפדרציה יוכל לעכב את הצבא המצרי לתקופה, שבה יספיק לעורר את דעת הקהל בעולם לגיוס כוחות נוספים שימנעו מהמצרים להשיג את יעדיהם (אגב, סיבות אלה מחזקות את ההנחה, כי אם תהיה פלישה מצרית לעדן, היא לא תיעשה דרך היבשה אלא דרך הים, או דרך האויר. בעדן, יותר מאשר בכל חלק אחר בפדרציה, רבים הסיכויים, כי צבא מצרי יתקבל בברכה עלידי התושבים — או לכל הפחות לא יפגינו עמדה עוינת לנוכחותו).

בריטניה

הספר הלבן, שפורסם בפברואר 1966 והדן בהתוויית מדיניות ההגנה הבריטית לעשור הקרוב, עמד בסימן ההכרה הבריטית בהצטמקותה של האימפריה שבה, "השמש לעולם אינה שוקעת". הצטמקות זו נוצרה בעיקר עקב מערכת קשיים כלכליים, אשר כפו את המסגרת הנוכחית המוצגת בספר זה. יש לומר, כי מדיניות ההגנה הבריטית ביחס לדרום ערב היא רק חלק ממדיניות ההגנה הגלובלית של בריטניה. הפיניו מעדן הוא אלמנט אחד, אולי אף לא מן החשובים, המהווה חלק מתמונה גדולה הרבה יותר. בספר הלבן האחרון, שלא בדומה לאלה משנים קודמות, ניכרת הערכה אובייקטיבית, המבוססת על ראייה מפוכחת, תוך נכונות להסיק גם מסקנות מחויבות המציאות. מגמתן של מסקנות אלה לתאם את היקף ההתחייבות ביות עם כושרה ויכולתה של בריטניה ב-1966. תיאום זה מתבטא באיזור מורחה מסואץ בפיניו עדן ודילול ריכוז הכוחות במלאזיה. נראה, כי ברצון בריטניה להיחלץ לגמרי מאחריות על איזור זה, שכן במקביל לדילול הריכוזים הבריטיים נוצר גם תהליך ברור, אם כי איטי, בו למעשה הולכת ארצות-הברית ותופסת את מקומה של הנוכחות הבריטית. דבר זה ניכר בצורה בולטת מ-1963.

מעט ידוע על הכוח האמריקאי שנמצא כיום באוקיינוס ההודי. מבין ידיעות אלה ראוי להזכיר:

- בדצמבר 1963 נודע, באופן בלתי רשמי, כי ארצות-הברית

הקצתה כוח משימה מהצי השביעי במטרה לערוך סיורים קבועים באוקיינוס ההודי.

- ב-1962 נודע, כי ארצות-הברית החלה לבנות בחופה המערבי של אוסטרליה תחנת שידור, שהוגדרה מבחינת עצמתה כגדולה בעולם. תחנה זו נחוצה כדי לקיים קשר ופיקוח עם צוללות הפולאריס. לפיכך, משהושלמה תחנה זו ב-1965, היתה ארצות-הברית מסוגלת להקצות מספר צוללות פולאריס למשימות סיור באוקיינוס ההודי.

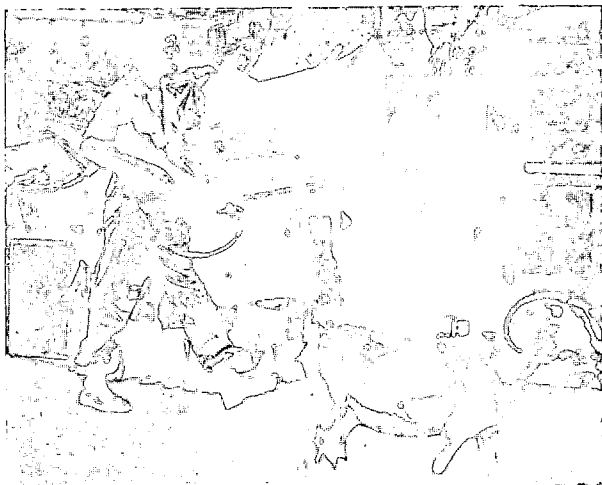
- באיזור המפרץ הפרסי נמצא מזה שנים מספר כוח ימי קטן, שאמנם נועד לספק הגנה בעת הצורך לחברות הנפט האמריקאיות, אך בתגבור קל אפשר להטיל עליו משימות מוגבלות, עד לתגבור רציני יותר, מאלמנטים שיכולים לבוא מהצי השביעי או השישי.

- ב-1965 נמסר על פיתוח שורה של בסיסים בשיתוף בריטי-אמריקאי באי דאגו-גארסיה, צפון-מזרחית מהאי מאור רייניוס. לא מן הנמנע, כי ארצות-הברית משתפת פעולה עם בריטניה במגמה להקים בסיסים נוספים, באיים נוספים באוקיינוס ההודי.

מכאן, כי על אף ההנחה המקובלת, כי האוקיינוס ההודי הוא עדיין בתחום אחריותה של בריטניה — אין היא שליטה יחידה עליו; ולקראת שנות ה-70 ודאי צפוי, כי שותפות שלטונית זו תגבר, ובבוא הזמן אף יהיה האוקיינוס ההודי באחריותה הבלעדית של ארצות-הברית.

★

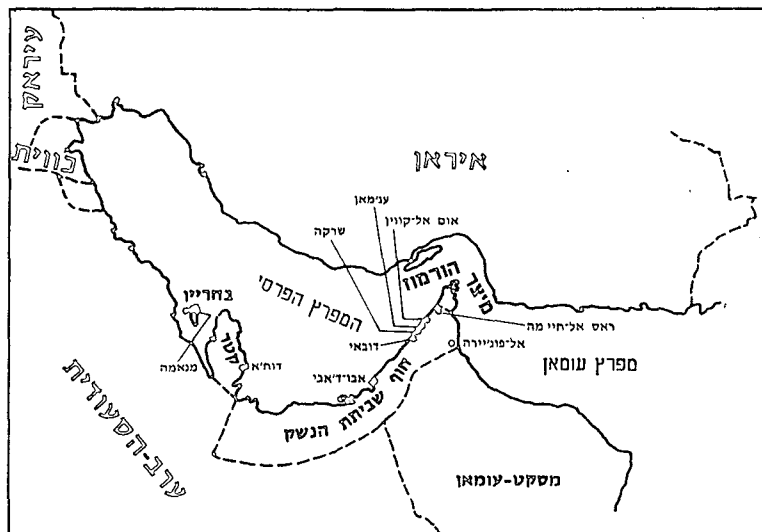
החלטת בריטניה לפנות את עדן הושפעה מצמצום התחייבויותיה תיה ההגנתיות באזורים הסמוכים. בשל כך בוטל גם תפקידו של בסיס עדן כציר במערך ההגנה הבריטי. צמצום דרכי הגישה האווירית לבסיס, בגלל ההגבלות שהטילו מדינות ערב על זכות הטיסה מעל שטחיהן, אף הוא היה גורם בעל משקל. אך אין ספק, כי יותר מכל השפיעו על החלטת הפינוי

בשעת עוצר בעדן

המבוך המדיני. אליו נקלעו הבריטים בעדן וחוסר יכולתם להגשים את התכנון לעתיד הפדרציה. הצהרת הפינוי נראית לכאורה תפנית פתאומית, אך בדיקת העובדות מקרוב מלמדת אחרת. ידוע, כי כבר לקראת סוף 1963 הועלו מחשבות חדשות על אודות דרכי הגישה למזרח-הרחוק; ועובדה אסטרטגית חדשה היא, "אסטרטגיית האיים". אסטרטגיה זו ביססה את

אלא חוק הביקוש וההיצע של השוק והצרכים הכלכליים של המדינות מפיקות הנפט. שני גורמים אלה הם המכתיבים את המשך מדיניות הנכוחה של נסיכויות הנפט. אולם פינוי המפרץ אין פירושו פינוי מהאיזור כולו, כי הרי במסגרת „אסטרטגיית האיים” נוצרות אפשרויות מעשיות להיעזר באיים (כמו סוקוטרה, גאן, האיים המאלידיביים או דיאגורגארסיה) כי תחנות-מעבר לכוחות בדרכם למפרץ הפרסי. נשאר שאלת ההבטחה של מסגרת יציבה, ש תמשיך להתקיים גם לאחר פינוי האיזור. האפשרויות העומדות בפני הבריטים בעניין זה אינן רבות, וקרוב לוודאי, כי שיטת הפדרציה, אותה ניסו לנקוט בדרום-מערבה של ערב, עשויה להצליח דווקא כאן. במשך השנים שנות רר עד הפינוי אולי תנסה בריטניה לעודד את השליטים המקומיים ליוזם צעדים בכיוון שלטון ליברלי יותר, תוך הגדלת שיתוף-הפעולה בין הנסיכויות, כשהמטרה הסופית: מבנה פדרטיבי או קונפדרטיבי, לשם חיזוקן של הנסיכויות. במסגרת מדינית כזו יהיה צורך לסמוך על כוח מדיני חזק באיזור. מבחינה זו סעודיה או איראן הן הבאות בחשבון.

מפת המפרץ הפרסי

ארה"ב

ב„ספר הלבן” הבריטי מפברואר 1966 נקבע, כי בעתיד לא תיטול על עצמה בריטניה אחריות בלעדית במבצעים מלחמתיים. היא גם נמנעת מכל התחייבויות לשלמות שטחיה של הפדרציה. מכאן, שבריטניה מסתלקת סופית מהאיזור, וארצות-הברית נעשית בעל-כורחה כתובת „יחידה” למקרה שתידרש פעולת-בלימה. והנה, תופעה מעניינת. בעבר (מכל מקום — עד 1962) עודדה ארצות-הברית את בריטניה לצמצם נוכחותה או לוותר כליל על מאחזיה הקולוניאליים במזרח-התיכון. לאחר 1962, ובעיקר בשל ההסתבכות בויאטנאם, עשתה ארצות-הברית תפנית חדשה והחלה ללחוץ על בריטניה להוסיף ולקיים את נוכחותה. שכן, נסיגה בריטית תקשה על המדיניות האמריקאית במזרח-הרחוק; ארצות-הברית נתונה כולה לבעיית ויאטנאם, ואינה יכולה לטפל במשברים שיתעוררו קרוב לוודאי לאחר הפינויים הבריטיים. בכל זאת החליטה בריטניה לפנות את כוחותיה (לפחות מעדן) וכנראה שנסיבותיו של ג'ונסון לשכנע את וילסון לא הצליחו. יש לשער, כי אי-נכונותה של ארצות-הברית לקבל אחריות באיזור זה, והחרפת הבעיה הויאטנאמית, לא איפשרו לה לקבוע מדיניות ברורה למקרה של החרפת המתיחות ב-1968.

למעשה אין לארצות-הברית אינטרסים ישירים הקושרים אותה עם איזור זה. דרכי-המעבר, אף שהיא מתמשת בהם, אינם חיוניים לה. היא גם אינה זקוקה לנפט המפרץ הפרסי. על אף אלה מעורבת ארצות-הברית בנעשה באיזור, בשל הצורך לשמור על האינטרסים החיוניים לבעלות בריתה. התהיה נכונה, נוכח ההחרפה בויאטנאם, להילחם ברצינות על אינטרסים שהם משניים בשבילה? המצב ישתנה, אם יתברר לה כי האיזור, או חלקיו, נתונים לשליטה קומר

הגיישה אל המזרח-הרחוק על שרשרת איים המקיפים את אפריקה והאוקיינוס ההודי. איים אלה רובם בשלטון בריטי ישיר, ולפי שעה אין שלטון זה נתקל בבעיות מקומיות מיוחדות. כיום, לאחר פרסום הספר הלבן, ברור לחלוטין, כי בריטניה איתנה בדעתה לבצע את הפינוי ולתת עצמאות לפדרציה ב-1968, או אפילו יותר מוקדם. מאז פרסום הספר הלבן עמדה ממשלת הליבור תחת לחץ וביקורת חמורים מצד השמרנים ומצד ממשלת הפדרציה, שניסו להביא לדחיית הפינוי או להענקת ערובות הגנה לפדרציה. אך למרות לחץ זה, לא נענתה בריטניה, פרט לנכונותה לחזק את הגנתה של הפדרציה ולהעניק לה סיוע כספי עוד שנים אחדות לאחר קבלת העצמאות. בריטניה אף הבהירה בצורה חד-משמעית, כי אין לה כל כוונה לקשור עצמה לאחר הפינוי בצורה כל שהיא בעתידו של האיזור.

באשר להמשך הערבות, טענה כי פדרציה עצמאית תתקבל בבוא הזמן ל-א"מ, ולפיכך היא תהיה מוגנת ככל מדינה עצמאית אחרת בתוקף המגילה. אם היה ספק לאחר כל אלה בכוונתה של בריטניה לגבי ביצוע הפינוי, מבטלים אותו צעדים נוספים אותם נקטה כדי לפזר כל אי-בהירות. עם צעדים אלה נמנים: עיבוד תכנית לפינוי משפחות החיילים, פינוי ציוד מלחמתי כבד, הקמת ועדה לטיפול בפיתורים של עובדי הבסיסים הבריטיים (הודעות פיטורין מוקדמות כבר נשלחו למעשה למספר לא מבוטל של עובדים).

כוונתה של בריטניה לבצע את הפינוי ניכרת גם בתחום אחר. בריטניה, שהתנגדה לביצוע החלטות ה-א"מ מאז דצמבר 1963, הצהירה על נכונותה לקבל הצעות אלה ולפעול למימושו, בכך שהסכימה לשיגור ועדה מטעם ה-א"מ, שתפקידה יהיה לבדוק את הדרכים ליישומן של החלטות ה-א"מ.

לגמרי ברור, כי המשך הנוכחות הבריטית בהיקף הנוכחות שנקבע, אין לה למעשה משמעות אסטרטגית, וכי נועדה לאמיתו של דבר לצורך אחד: שמירה על מקורות הנפט. לא מן הנמנע, כי גם צורך זה יתגלה כמיותר. נראה, כי בריטניה מתחילה להשתכנע, שהערובה היותר טובה להמשך ההספקה הסדירה של הנפט אינה דווקא נוכחות צבאית,

קפאון. מצרים מצהירה, כי היא תשב אפילו עשרים שנה בתימן, אם יחייב המצב. ועניין אחר, שהוא בעל חשיבות ראשונית לארצות-הברית — עניין ויאט-נאם — דומה כי מצרים מגבירה את ביקורתה לגבי (לאחרונה אף הגדירו המצרים את ההתנהגות האמריקאית בויאט-נאם כברברית).

● אמצעים צבאיים: כל עוד תהיה ארצות-הברית עסוקה בויאט-נאם, אין שימוש באמצעים אלה בא בחשבון. אך גם לאחר השגת הסדר בויאט-נאם אפשרות השימוש באמצעים צבאיים היא מסויגת, עד כי ניתן לומר, שנקיטת צעדים צבאיים אינה מעשית כלל. כמובן, ארצות-הברית יכולה לפעול בדרך עקיפה. אחת הדרכים לכך היא עידוד סעודיה לחדש את הקרבות בתימן. לפי שעה, גם דרך זו אינה מצי- אותית, שכן היא סותרת את מדיניותה ועמדתה היסודית של ארצות-הברית לגבי התלקחותם מחדש של קרבות בתימן. יותר מתקבל על הדעת, כי בדומה לתימן, תשאף ארצות-הברית לפשרה, שתתבסס על התחשבות באינטרסים המצ- ריים. עמדה משוערת זו לא תפתיע, שכן למעשה היא רק תחזור על עצמה.

סיכום

עובדות-היסוד הן אלה: ההחלטה הנחושה של בריטניה לבצע את הפינוי, חוסר נכונותה להעניק ערובות הגנה לפדרציה, חולשתן של מסגרות השלטון שבריטניה מותירה אחריה, נוכחותו של חיל-המשלוח המצרי על גבולות הפדרציה והמשך החתרנות. סימנים ברורים מעידים, כי מגמתה של מצרים היא להתערב. ההנחה היא, כי ארצות-הברית לא תפעל באמצעים דרסטיים לבלימת התפתחות זו. כל אלה מגבירים את הסיכויים, כי איזור זה יעשה בעתיד מוקד מתיחות איזורי, ואולי אף יותר מכך. החלטת ה"או"מ לשגר ועדה לשם בדיקת הדרכים ליישום החלטות ה"או"מ מעוררת תקווה, כי ההתמודדות עשויה להימנע. אך כשלון שליתותה של הוועדה יהפוך ללא ספק את האיזור לזירת התמודדות בין הכוחות המסורתיים ליסודות הלאומניים, בעוד שני הצדדים נתמכים על-ידי סעודיה או על-ידי מצרים. בהתמודדות זו, סיכוייה של ממשלת הפדרציה לש- לט בנסיכויות נראים טובים. עם זאת תישאר שאלת עדן. בעניין זה — שאיפת שני הצדדים היא להשיג הכרעה. אם לא יתערב הצבא המצרי — רבים הסיכויים כי צבא הפדרציה (בהנחה, כי ישאר לוואלי) יוכל להטיל מרותו גם על עדן. אך אין ספק, כי זו עוד תמשיך להיות, אפילו לאחר נצחון צבא הפדרציה, מטרה נוחה לחתרנות מצרית.

כיום נראה, כי שתי אפשרויות יכולות לקדם פני משבר זה: האחת — הרחבת התערבותו של ה"או"מ באיזור על-ידי שיגור כוח בין-לאומי, שישמש חץ למניעת התערבותו של חיל-המשלוח המצרי ויתרום ליציבות הפנימית. באוירה זו תוכל ועדת ה"או"מ לסייע ביתר קלות בהקמת מסגרת מדינית יציבה בפדרציה. האחרת: מתן ערובות הגנה ברור רות לשלומה של הפדרציה על-ידי ארצות-הברית. נוכח מאזן המבצעים הבלתי מוצלחים של ה"או"מ נראית אפ- שרות זו יותר תכליתית.

ניסית ברורה. על הערכותיה של ארצות-הברית לגבי סכנה כזו ניתן היה ללמוד, בעקיפין, מחששותיו של פייצל ומאזהרתו, כי תימן עתידה בסופו של דבר להיות "קובה של המזרח-התיכון". אשר לחששות אלה טען ג'ונסון בשעתו, כי הן חסרות בסיס. קשה לדעת, אם אמנם סבור כך הנשיא, או שהוא ביטל סכנה זו במתכוון כדי לא לחייב את ארצות-הברית בפעולות. כך או אחרת, הפעילות הסובייטית ב"קרן אפריקה", איזור הנחשב לחטיבה גיאוסטרטגית אחת עם דרום-ערב, הינה כיום עובדה. החדירה הסובייטית לסומאליה בולטת זה מכבר. ברית-המועצות מציינת ארץ זו בכמויות נשק, שהן כבר מעבר ליכולת קליטתו של הצבא הסומאלי. לפי אחד האומדנים, מצויים כבר היום בסומאליה כ-150 מטוסי מיג 17 ו-1200 יועצים סובייטיים. לשם מה כמות נשק כוזב? הרי אין סומאליה צפויה לתקפות מהחוץ; להי- פך — מזה שנים היא טוענת לבעלות על שטחים בקניה ובאתיופיה תוך איומים והתנגשויות עם שכנותיה. אף צפור יות מתיחויות והתנגשויות חמורות פייכמה בענין ג'יבוטי, גם אתיופיה וגם סומאליה טוענות לאיזור זה. אתיופיה הבהירה, כי לא תסבול השתלטות סומאליה. הצרפתים מערי- כים, כי במשאל העם, בו יקבעו בעתיד תושבי ג'יבוטי את גורלם, יפסקו על ה"סטאטוס הקיים". אך אם יעדיפו תושבי ג'יבוטי עצמאות, צפויה התנגשות חמורה בין שתי האר- צות, התנגשות שתוצאותיה עלולות לזעזע את "קרן-אפרי- קה" כולה. בשלטון הקיסר באתיופיה נראים כבר כיום בקי- עים. לפי שעה מצליח הקיסר בתוקף אישיותו ויוקרתו להת- זיק בהגה, אך כשלון בעניין ג'יבוטי יזעזע את יציבות השלטון. לעומת זאת, נצחון סומאליה באיזור זה יביא להשפעה סובייטית מכרעת בעברו זה של ים-סוף — והוא מקביל למאחז מצרי אפשרי בפדרציה. נוכח חשש זה יש יסוד להניח, כי ארצות-הברית לא תפעל כלל, או תפעל רק כשתיווכח בסכנה למעבר במיצר ולמעברו של הנפט לבריטניה ובעיקר לארצות אירופה. באשר לעמדה הצפויה של ארצות-הברית נוכח השתלטות מצרית על עדן, נוכל להסיק מהדוגמה בתימן. אפשר להניח, כי ארצות-הברית לא תראה נכונות לפעול נגד מצרים, במקרה שזו תתערב בפדרציה — לא רק בשל בעיית ויאט-נאם ואירצונה להת- חייב לאחריות נוספת, אלא גם משום שאמצעי הלחץ בהם השתמשה בתימן (קרוב לוודאי שהיא תשתמש בהם גם במקרה זה) הוכיחו עצמם בלתי יעילים.

יש עניין לסקור אמצעים אלה ולנסות לקבוע מה יכולה להיות מידת ההצלחה בה תוכל ארצות-הברית ליישם בעתיד. ואלה האמצעים:

● לחץ כלכלי: לכאורה, הוא היותר יעיל משום קשייה הכל- כלים הבולטים של מצרים. אך למעשה מוטלת יעילותו בספק. מסיבות שונות עדיין לא חידשה ארצות-הברית את הסכם העודפים עם מצרים. סביר, כי ציפתה שמצרים תנקוט עמ- דה יותר מתונה לגבי נושאים רבים, בין היתר לגבי תימן. והנה, על אף הלחץ הכלכלי, לא השיגה ארצות-הברית את המקווה. נסיבות התיווך בשאלת תימן הגיעו למצב של